

Кобзарі як носії високої
моральності та духовні
наставники українського народу
(за матеріалами поеми
Т. Г. Шевченка «Перебендя»
і роману П. Куліша «Чорна рада»)

Кобзарське мистецтво – це національно-духовний феномен українського народу. А образ кобзаря, розглянутий у статті через призму таких творів, як історичний роман П. Куліша «Чорна рада» та поема Т. Шевченка «Перебендя», є надзвичайно цікавим та глибоким, оскільки він виступає моральним ідеалом, носієм кращих етичних переконань народу.

The art of kobzars is a national and a spiritual phenomenon of Ukrainians. The character of kobzar, which is analyzed in the article through the contents of such writings as an historical novel "Чорна рада" ("Black meeting") of P. Kulish and the poem of T. Shevtchenko "Перебендя" ("Perebendja"), goes as a moral ideal, a porter of better ethical persuasion of the nation.

"Kobzar as the porters of high morality and spiritual mentors of Ukrainians (according to the materials of the poem of T. Shevtchenko "Perebendja" and novel of P. Kulish "Black meeting")."

Кобзарство є самотутнім, неповторним феноменом українського народу. Маючи глибоке коріння, оформившись як епічний жанр за князівської доби, найбільшого розквіту воно набуло за часів козаччини як високодуховний національний вияв народної культури. Принаймні свідчення, які донесла до нашого часу історія України XV-XIX ст., тексти творів, які виконували кобзарі, літописи, хроніки промовисто говорять, що ці люди користувалися неабияким моральним авторитетом серед народу. Кобзарська дума і пісня, як зазначає Пантелеймон Куліш у своїй фольклорно-етнографічній збірці «Записки о Южной», на той час «заступали... друге місце після підне-

сення душі до Бога в молитві» [1; 191]. Мандрівні, часто сліпі співці, котрих уже зараз ми називаємо народними гомерами, рапсодами, зважаючи на їх високу суспільну функцію у ті часи, кобзарі завжди були взірцем народної етики і моралі. Існує думка, що вони виконували роль своєрідних філософів, користувалися пошаною у людей, а твори, які виконували, були своєрідною формою спілкування. Часто, виконуючи той чи інший твір, кобзар, переживаючи оспівувані події, плакав сам і доводив до сліз слухачів. У романі «Чорна рада» П. Куліш також акцентує, що «в його (кобзаря) пісня лилась, як чари, що слухає чоловік і не наслухається. За тее-то за все поважали його козаки, як батька, і хоть би, здається, попросив у кого останню свитину з плечей за викуп невольника, то й тому оддав усякий ... Співаючи пісню, од серця голосить і до плачу доводить, а сам підведе вгору очі, неначе бачить таке, чого видючий зроду не побачить» [2; 12].

Цими словами автор роману дає нам привід з'ясувати, хто ж ставав на шлях кобзарювання у тогочасному суспільстві. Часто це були старі козаки, бували у військових походах, які багато пережили і не раз заглядали смерті у вічі, але через старість уже не могли тримати зброю в руках. Іноді це були козаки, які побували у турецько-татарській неволі; окремі з них були викуплені і повернуті на рідну землю, а інших, з котрих неволя, важка праця на турецьких галерах висмоктали всю силу, було осліплено і відпущено на батьківщину. Ці люди знали ціну життю. У народі їх називали перебендями, старцями, химерами (химерниками), а найбільше — «Божими людьми»,

Отакий-то Перебендя,
Старий та химерний!
Заспіває, засміється,
А на сльози зверне [4; 52].

Такий образ химерного (на перший погляд) Божого чоловіка виведено у згаданому історичному романі П. Куліша «Чорна рада». Це людина, що уособлює в собі мудрість, моральну чистоту, духовну досконалість, добро, здатність на самопожертву заради іншого: «Звався Божим чоловіком сліпий ста-

рець-кобзар. Темний він був на очі, а ходив без поводиря; у латаній свитині і без чобіт, а грошей носив повні кишені. Що ж він робив із тими грішми? Викупляв невольників із неволі. Іще ж до того знав він лічити усякі болісті і замовляти усяю рани. Може, він помагав своїми молитвами, а може, і своїми піснями» [2; 12]. Отже, як бачимо, народ ставився до кобзарів не як до звичайних старців (а вони і не були такими), які випрошували милостиню, але як до духовної еліти, як до посередників між Богом і людьми. Саме Божим заступництвом пояснювалося, що вони знали і могли те, що було недосяжне іншим. У цьому і розкривалось їхнє химерництво. Часто навіть духовні особи, високі козацькі чини (як це бачимо й у романі П. Куліша на прикладі полковника Шрама) просили у кобзаря поради або передбачення подій. Про таке спілкування кобзаря з Богом читаємо й у поемі Т. Г. Шевченка «Перебендя»:

...Старий заховавсь
 В степу на могилі, щоб ніхто не бачив,
 Щоб вітер по полю слова розмавав,
 Щоб люде не чули, бо то Боже слово,
 То серце по волі з Богом розмовля,
 То серце щечече Господнюю славу,
 А думка край світу на хмарі гуля [4; 52-53].

Із козацьких літописів відомо, що кобзарів надзвичайно шанували на Січі. Вони були серед побратимів і в години дозвілля, під час перепочинку, і навіть у походах, нагадуючи своїми піснями та думами біль рідної землі, збуджуючи їхні найкращі патріотичні порухи душі: «Два кобзарі, сидючи навпроти їх, іграли усяких лицарських пісень про Нечая, про Морозенка, Перебийноса, що здобули по всьому світі несказанної слави; виспівували і про Берестейській рік, як козаки бідовали да, бідуючи, серця собі гартували, — і про степи, і про Чорне море, і про неволю і каторгу турецьку, і про здобич та славу козацьку; те усе поважним словом перед товариством викладавали, щоб козацька душа і за трапезою росла угору» [2; 104].

Виводячи образ кобзаря, Божого чоловіка, П. Куліш у романі «Чорна рада» часто використовує принцип антитези, різко-

го протиставлення. Тому кульмінаційною точкою, вершиною даного образу у творі є розмова Божого чоловіка із молодим Петром Шраменком. Усвідомлюючи суєту земного буття, примарність політичних перипетій, кобзар прагне звеличити людську душу, бачить щастя людини в її праведності. Це для нього найголовніше, тому й нічого не значать в його житті ні гетьманство, ні багатство, ні слава. У розмові з Петром Божий чоловік (підкреслюючи це, П.Куліш навіть імені його в романі не називає) зауважує: «...А праведному чоловікові якої в світі треба награди? Гетьманство? Багатство або верх над ворогом? Діти тільки ганяються за такими цяцками, а хто хоть раз заглянув через край світу, той іншого блага бажає... Немає, кажеш награди? За що награди? За те, що в мене душа лучча од моїх ближніх? А се ж хіба мала милость Господня? Мала милость, що моя душа сміє і може таке, що іншому і не присниться?.. Інший іще скаже, що такий чоловік, як твій панотець, уганяє за славою! Химера! Слави треба мирові, а не тому, хто славен. Мир хай навчається добру, слухаючи, як оддавали жизнь за людське благо, а славному слава у Бога!» [2;153].

Спосіб життя Божого чоловіка у названому романі П. Куліша дещо ідеалізується. Більш реально він змальований у Шевченка в аналізованій поемі «Перебендя». Хоч і не нарікає кобзар на життя, та живеться йому досить важко:

Попідтинню сіромаха
 І днює й ночує;
 Нема йому в світі хати;
 Недоля жартує
 Над старою головою,
 А йому байдуже;
 Сяде собі, заспіває:
 «Ой не шуми, луже!»
 Заспіває та й згадає,
 Що він сиротина,
 Пожуриться, посумує,
 Сидячи під тином [4;51-52].

Поетові думки співзвучні із кобзаревими. Він розуміє, чого зі своїми, на людський погляд химерними, розмовами з Богом «старий заховавсь в степу на могилі, щоб ніхто не бачив». Ховається із своїми найсокровеннішими думами кобзар, бо хоч і люблять його люди за те, що «він їм тугу розганяє», та, пізнавши смисл людського буття, він почуввається між ними самотнім:

Його на сім світі ніхто не прийма.
 Один він між ними, як сонце високе.
 Його знають люде, бо носить земля;
 А якби почули, що він, одинокий,
 Співа на могилі, з морем розмовля, -
 На Божеє слово вони б насміялись,
 Дурним би назвали, од себе б прогнали [4;53].

Тому подумки і дає поет кобзарю щирю пораду, схвалюючи його усамітнення:

Добре єси, мій кобзарю,
 Добре, батьку, робиш,
 Що співати, розмовляти
 На могилу ходиш!
 Ходи собі, мій голубе,
 Доки не заснуло
 Твоє серце, та виспівуй,
 Щоб люде не чули.
 А щоб тебе не цурались,
 Потурай їм, брате!
 Скачи, враже, як пан скаже:
 На те він багатий [4;53].

Тому, догоджаючи людям і заробляючи на прожиття, кобзарі післякозацької доби (XVIII – XIX ст.), котрі найчастіше були сліпими (зараз можна з певністю сказати, що саме люди, які мали цю фізичну ваду великою мірою і прилучилися до збереження кобзарських традицій), мали досить різножанровий пісенний репертуар. Як зазначено у поемі:

Отакий – то Перебендя,
 Старий та химерний!

Заспіває Чалого —
 На Горлицю зверне,
 З дівчатами на вигоні —
 Гриця та веснянку,
 А у шинку, з парубками —
 Сербина, Шинкарку
 З жонатими на бенкеті
 (Де свекруха злая) —
 Про Тополю, лиху долю,
 А потім — У гаю,
 На базарі — про Лазаря,
 Або, щоб те знали,
 Тяжко-важко заспіває,
 Як Січ Руйнували [4;52].

Отже, як бачимо через призму проаналізованих творів (роман «Чорна рада» П.Куліша і поеми Т.Г.Шевченка «Перебендя») феномен кобзаря залишається до кінця не збагнутим і не розгаданим. Із глибини століть він здається близьким, зрозумілим і разом з тим таємничо-незнаним. Втративши кобзарство як унікальне національне явище у «природному» варіанті, ми не можемо досягнути його до кінця, настільки воно глибоке і різноманітне. Сучасний дослідник українського кобзарського мистецтва Володимир Кушпет слушно зазначає, що «кобзарство не є мистецтво в розумінні естетичної насолоди. То — найдавніше традиційне духовно-етнічне явище, що об'єднало в собі філософський спосіб мислення, духовний спосіб життя, де спів та музика є лише формою спілкування з людьми, способом передачі певної сутності інформації»[3;16]. Звичайно ж, йдеться про феномен кобзарства у природному його варіанті.

Література:

- 1.Куліш П. Записки о Южной Руси. Репринт 1856-1857рр. — К.:Дніпро, 1994.
- 2.Куліш П. Твори в двох томах.- К.: Дніпро, 1989.- Т.ІІ.
- 3.Кушпет В. Духовність — основа кобзарства./ Бандура.- 1994.- № 16.
- 4.Шевченко Т.Г. Кобзар.- К.: Дніпро, 1983.